

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi
(KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 15/05/2025

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 24/07/2025

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 31/12/2025

Atıf Künyesi (Citation): Çiftçi, G. (2025). Osmanlı Taşrasında Köylü Ve Köle: Tarımsal Üretimde Ve Gündelik Hayatta Köle Kullanımı (Konya Örneği). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 227-237.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1700308>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

OSMANLI TAŞRASINDA KÖYLÜ VE KÖLE: TARIMSAL ÜRETİMDE VE GÜNDELİK HAYATTA KÖLE KULLANIMI (KONYA ÖRNEĞİ)

Gülbahar ÇİFTÇİ*

Öz

İnsanlık tarihi kadar eski bir kurum olan kölelik 19. yüzyıla kadar devam etmiş ve bu süreç içerisinde birçok devlet tarafından kullanılmıştır. Kölelik sistemi diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de yerini almış ve son dönemlerine kadar varlığını korumuştur. Köle kullanımı belli bir sermaye gerektirdiği için köle sahibi olacak kişinin maddi açıdan belli bir seviyede birikimi olması gerekir. Ayrıca köle sahibi olmak toplumda mevki ve statü göstergesi olarak da kabul edilmiştir. Ekonomik ve sosyal hayatın her alanında yararlanılan kölelerin maddi açıdan sınırlı bir gelire sahip köy insanının hayatında yer alıp almadığı ise araştırmamızın esas konusunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Konya kırsalında yaşayan köylüler ne oranda ve nasıl köle sahibi olabiliyorlardı? Köle sahipleri, köle emeğinden hangi alanlarda ve nasıl yararlanıyorlardı? Köleler ile ne tür problemler yaşıyorlardı? Bu gibi sorulara çalışmanın ana kaynağını oluşturan Şer'iyye Sicillerinin ışığında cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Konya, Kölelik, Kırsal Yaşam, Köle Emeği.

* Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Konya/Türkiye.

E-posta: gulbaharciftci@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5023-8100>

PEASANTS AND SLAVES IN THE OTOMAN COUNTRYSIDE, USE OF SLAVES IN AGRICULTURAL PRODUCTION AND DAILY LIFE (THE CASE OF KONYA)

Abstract

Slavery, an institution as old as human history, continued until the 19th century and was practiced by many states during this period. The institution of slavery took its place in the Ottoman Empire, as in other states, and persisted into its final years. Since owning a slave required a certain amount of capital, individuals with sufficient financial reserves could do so and slave ownership was also regarded as a sign of social status. Our research addresses whether slaves who were involved in virtually every aspect of economic and social life also had a role in the lives of village populations with limited financial means. In this context, to what extent and in what ways could villagers living in the Konya countryside own slaves? in which areas and how did slave owners benefit from slave labor? What kind of problems did the slaves experience? These questions will be investigated through sharia court records which serve as the principal source for our research.

Keywords: Ottoman, Konya, Slavery, Village Life, Slave Labor.

Giriş

İnsanlık tarihi ile birlikte ortaya çıkan kölelik, güçlü olanın zayıfa hükmetmesi ve onu her alanda kullanması olarak tanımlanmaktadır (Ruziye, 2010:1). İslam hukukuna ait kaynaklar da ise köleliğin genel olarak “velayet, şehâdet ve kazadan hükmen (hukuken) aciz ve mülkiyet hakkından mahrum olan kimse” şeklinde tarif edilmesi köleliğin esasında bir ehliyet arızası olduğunu ifade etmektedir. Türkçede köle kelimesinden başka *kul*, *bende*, *halayık* ve *esir* kelimeleri kullanılırken kadın köle anlamında ise *cariye* ve *odalık* tabirleri kullanılmıştır. Farsçada erkek köleler için *bende*, *gulâm* kadın köleler için, *kenîz* kelimesi Arapçada ise erkek köleler için *abd*, *rakik*, *memlûk*, *kınn*, *gulâm*, *rakabe*, *vasîf*, *milkü’l-yemin*, kadın köleler için ise *memlûke*, *vasîfe*, *câriye*, *eme* ve *gurre* kelimeleri kullanılmıştır. Bazı dönemlerde *memlûkün* kelimesinin daha çok beyaz köleler için, *abdin* kelimesinin ise zenci köleler için kullanıldığı görülmektedir. İspanya bölgesinde siyahi olan köleler için ise *hadim* kelimesi kullanılmıştır (Aydın-Hamidullah, 2002:237).

Tarihi çok eski dönemlere kadar uzanan kölelik kurumu, çeşitli şekillerde varlığını sürdürmüş ve bütün uygarlıklarda görülmüştür. Sümer, Akad, Eski Mısır, Hitit, Fenike, Babil, Hint gibi uygarlıklar köleliğin görüldüğü medeniyetlerdendir (Ruziye,2010:10). Tarihte kölelikten bahseden ilk belge Mezopotamya bölgesinde bulunan bir kitabe olup bir kölenin hikâyesinden bahsetmektedir (Tanıdı, 2013:221). Eski Yunanlıların *doulos* Romalıların ise *servus* diye adlandırdıkları (Taşbaş, 2018:120) kölelik kurumu İlk Çağ döneminde Orta Doğu Avrupa ve Yakın Doğu Avrupa’nın ekonomisinde ve sosyal hayatında değişmeyen önemli bir öge olmuş, Orta Çağ’da ise kaynak bakımından ve kullanıldığı alanlar bakımından oldukça genişleme göstermiştir. Öyle ki dünyanın belli yerlerinde esir pazarları bile kurulmuştu. Orta Çağ dönemi boyunca sosyal hayatta önemli bir yer edinen kölelik, Yeni Çağ döneminde ortaya çıkan sömürgeci politikalar nedeniyle yeni bir boyut kazanmıştır. Bu duruma toplu zenci ticaretini teşvik eden Avrupa koloni sistemi de eklenmişti. Avrupalılar deniz ticaretinde olan üstünlüklerinden dolayı bu sistemi benimseyip daha da gelişmesini sağlamışlardır. 1517’de yapılan *Asiento Antlaşması* ile köle ticareti belli bir izne bağlanmıştır. Ekonomik çıkarlardan dolayı sürekli yoğunlaşan köle ticareti, 1618-1786 yılları arasında yaklaşık 2.13 milyon zencinin Amerika’ya taşınmasına sebep olmuş ve kölelik Amerika’da 1865’te yaşanan iç savaş dönemine kadar devam etmiştir (Parlatır,1983:805).

Afrika zenci ticareti Orta Doğu ülkelerini beslemiş, Abbasiler döneminde (750-1258) Bağdat doğunun en büyük esir pazarı hâline gelmişti. Öyle ki Abbasilerin zayıflamasından yararlanan Türk ve Çerkes köleler, Mısır'da Memlk Devleti'ni (1250-1517) kurmuştu. Fakat burada belirtilmesi gereken şey Amerika'da toplu alıştırma ve ağır iş gücüne dayalı kölelik sistemine karşılık Orta Doğu Müslüman lkelerinde köleler daha sınırlı bir alanda kullanılmış, özellikle de ev içi hizmetinde ön plana çıkmıştır (Parlatır,1983:806).

Köleliği oluşturan kaynaklar kendi içinde çeşitlilik barındırmaktaydı. Örneğın Roma'da savaş esirleri, ağır suç işleyenler, borcunu ödemeyenler, korsanlar tarafından kaçırılan kişiler, köleliğin belli başlı kaynaklarını oluşturmaktaydı. İslamiyet öncesi Araplarda da kölelik yaygın bir kurum olup savaşta esir alınanlar, borçlu kimseler, kumarda kaybedenler, kaçırılanlar, ailesi tarafından satılan çocuklar, para karşılığında kendisini köle yapanlar gibi çeşitli kaynaklardan meydana geliyordu. İslamiyet ile birlikte köleliğin kaynakları yalnızca savaş esirleri ve kölelerden doğan çocukların köle kabul edilmesi ile sınırlandırılmıştır (Karataş, 2007:137).

Osmanlı Devleti'nde köle ve esir kavramları arasında belirgin bir ayrım olmadığı için özgür olmayan kişilerden bahsedilirken her iki kavram da kullanılmıştır. Köle kavramı daha sonraları savaşta alınan esirler için değil, Afrika, Kafkaslar ve Kuzey steplerinden getirilen ve esir pazarlarında satılan kimseleri nitelemek için kullanılan bir kavram hâline gelmiştir (Engin,2002:246). Osmanlı Devleti'nde carıye ve kölelerin kaynağını çoğunlukla savaşta elde edilen esirler oluştururken devletin ilk dönemlerinde bu yöntem kullanılmamış ve halk esir olarak alınmamıştır. Örneğın Bursa ve çevresinin alınmasından sonra Osman Gazi ve Orhan Gazi buralarda yaşayan gayrimüslimlerin kalması ya da gitmesi yönünde onları serbest bırakmış ve onları esir olarak almamışlardır. Osmanlıda ilk esirler I. Murad zamanında yapılan Balkan Savaşları esnasında alınmaya başlanmıştır. I. Murad döneminde, Yeniçeri Ocağı kurulmuş ve ocağın ihtiyacı olan asker kaynağını oluşturmak adına uygulanan pençik kanununca savaşta ele geçirilen esirlerden beşte biri askerlik amacıyla ocağa alınmıştır. Geri kalan esirler de savaşa katılan askerlere arasında ganimet olarak dağıtılmıştır. Daha sonraları bu savaşlardan elde edilen esirlerin dışında Afrika ve Asya bölgelerinden getirilen esirler, hediye şeklinde gelen esirler ve ailelerin çocuklarını satması sonucu elde edilen esirler Osmanlı'nın carıye ve köle kaynaklarını oluşturmuştur. Bu köleler hem sarayda hem de halk arasında kullanılmıştır (Karataş, 2007:137).

XVI. yüzyıldan sonra savaş yoluyla elde edilen esir sayısının giderek azalmasıyla birlikte köle ticareti artmaya başlamıştır. XIX. yüzyılın başına kadar bütün dünyada serbest olan köle ticareti diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de belli kurallara tabi idi. Sadece Müslümanların yapmasına müsaade edilen bu ticaretin belli başlı önem arz eden merkezleri ise öncelikle İstanbul olmak üzere Asya bölgesinde; Bağdat, Şam, Erzurum, Konya, Medine, Halep, Afrika, Kahire, Avrupa bölgesinde ise Belgrad ve Sofya idi. Bu ticaretin öne çıkan köleleri ise Afrikalı kölelerdi. Çok eski zamandan beri kullanılan Kızıldeniz ticaret yoluyla çok çeşitlilik gösteren değerli malların yanı sıra zenci kölelerin ticareti de yapılmaktaydı. Kölelerin kaynağını ise Sudan ve Habeşistan oluştıruyordu. Osmanlı sarayına da alınan bu zenci köleler belli bir eğitim sürecinden geçtikten sonra haremın hizmetleri için kullanılmalarının yanı sıra birçoğu kızlar ağılığı da denilen Darüssaade ağılığına kadar yükselebiliyordu (Engin,2002:247).

Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da kurulan esir pazarının ilki Haseki semtinde bulunmaktaydı. XVI. yüzyılda şehir merkezinde olan ve bedestenin yakın çevresine doğru

yönelen, esir alım-satım işlemleri XVII. yüzyılın başlarından itibaren Kapalı Çarşı ile Nuriosmaniye'ye yakın olan ve Tavukpazarı'nda yer alan Esir Hanı'nda yapılmaya başlanmıştır. Aynı yüzyıl ortalarında çıkan yangın sonucu tahrip olup ardından da tamir gören ve XVIII. yüzyıl sonlarına kadar varlığını sürdüren, fakat günümüze kadar hiçbir izi kalmayan Esir Hanı iki katlı, tek kapılı ve 300 odası olan bir yapıydı. Odaların her biri esirleri satan bir tacire tahsis edilmiş ve buralarda kalan esirler de han ortasında yer alan meydanda açık artırma yoluyla ya da özel pazarlıklar ile satılmışlardır (Engin,2002:247).

Gayriinsani bir kurum olarak görülen köleliğin kaldırılması kolay olmamış, şiddetli mücadeleler sonucunda ancak gerçekleştirilmiştir. XVIII. yüzyılda Batılı ülkelerde demokrasinin gelişip yaygınlaşması, köleliğe karşı oluşan tepkilerin doğmasına sebep olmuş ve nihayetinde 1794 yılında Fransız ihtilali'nin de etkisiyle Fransa'da köle ticareti yasaklanmıştır. Yüzyıllarca köle ticaretini koruyan İngiltere ilginçtir ki uluslararası alanda köleliğin kaldırılması meselesini ilk ortaya atan ülke olmuştur (Sak,1987:12). 1807 yılında kendi imparatorluk ülkelerinde köle ticaretini yasakladığı gibi 1814 yılında Fransa ile de köleliğin kaldırılması için anlaşma sağlamıştır. Bu durum sonucunda İngiltere 1833'te, Fransa 1848'de, Portekiz 1858'de, Hollanda 1863'te ve ABD 1865'te bütün kölelerin azat edildiğini duyurmuştur. Ayrıca köleliğin kaldırılma meselesi 1890'da *Bürüksel Konferansı'nda* ve 1919 *Saint Germain Sözleşmesi'nde* de yer almıştır. Bu sözleşmeye istinaden Millet Cemiyeti 1926 yılında köleliğin kaldırılması için çalışmalar başlatmıştır. Birleşmiş Milletler Teşkilatı ise 1948'de "*İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni*" yayımlayarak "Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü şekliyle yasaktır." hükmünü getirmiştir (Güven-Çelik, 2012:187).

Osmanlı Devleti ise dünyada yaygınlaşan köleliğin yasaklanması ve kaldırılmasına yönelik gelişmelere kayıtsız kalmamış, tedricen köleliğin kaldırılmasına ve ticaretinin engellenmesine yönelik kanunlar çıkarmıştır. Bu kanunlar çıkarılırken Avrupa devletlerinin özellikle de İngilizlerin etkisi olmuştur. Fakat köklü bir geçmişe sahip olan kölelik kurumunu birden kaldırmak mümkün olmamıştır. İlk teşebbüs 1846 yılında İstanbul esir pazarının kapatılmasıyla birlikte atılmış ertesi yıl ise çıkarılan bir fermanla zenci köle ticareti yasaklanmıştır (Güven-Çelik, 2012:187).

Bu çalışmanın amacı 1563 ve 1742 yılları arasını kapsayan Konya Şer'iyye Sicilleri'nden hareketle Osmanlı Devleti'nde sosyal yapının bir parçası olarak kırsal alanda kullanılan kölelerin varlığını tespit etmek ve bu kölelerin hangi alanlarda, hangi oranlarda istihdam edildiğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda 45 adet sicil defteri değerlendirilmiş ve yalnızca 32 defterde köylerdeki köle kullanımına dair bulgular elde edilmiştir. Elde edilen veriler, çalışmanın temel analiz çerçevesini oluşturmakta ve kırsal alanda kölelerin sosyal ve ekonomik işlevlerine dair daha kapsamlı bir çözümleme için temel bir zemin sağlamaktadır.

Osmanlı Toplumunda Köylülerin Köle Sahipliği

Köle kullanımı toplumun her kesimini etkileyen bir olgu olsa da köle sahibi olmanın belirli bir sermaye gerektirmesi nedeniyle genellikle üst ve orta sınıflar tarafından benimsenmiştir. Saray, köşk ve konak çevresinde yoğunlaşan köle kullanımı, toplumun alt kesimlerinde giderek azalmakta ve rağbet görmemektedir. Zenginler arasında köle sahibi olmak bazen güç ve nüfuz göstergesi hâline gelmiştir; çünkü kölelerinin sayısı, kişinin gösterişinin bir simgesi olarak kabul edilirdi (Parlatır, 1983: 821; Bagatur, 2011: 28).

Zenginlik alameti olarak görülen kölelerin, ekonomik anlamda dar bir gelire sahip kırsal kesimde (Demir, 2020: 54-56) köy hayatının içerisinde nasıl bir yer edindiği ise bir soru işaretidir. Bu soru doğrultusunda incelenen Konya'ya ait şer'iyye Sicilleri, kırsal bölgelerde köle kullanımının yalnızca teorik bir olgu olmadığını, uygulamada da somut bir karşılığının bulunduğunu göstermektedir. Mahkemeye yansıyan davalar konu açısından çeşitlilik arz etmekle beraber kölelerle ilgili davalar dikkat çekici bir yoğunlukla özellikle kaçak köle vakalarına odaklanmaktadır. Bu durum, köleliğin kırsal düzeyde ne denli işlevsel olduğunu ortaya koymaktadır.

Bireylerin kendi rızaları dışında gerçekleşen kölelik durumundan kurtulmak için yaptıkları girişimler gayet doğal kabul edilmektedir (Erkek, 2017: 64). Köle veya cariyelerin niçin kaçtığı ile ilgili somut bilgi bulunmamakla birlikte ihtimal odur ki sahipleri tarafından yapılan kötü muamele ve içinde bulundukları ağır yaşam koşullarının dayanılmazlığı onları kaçmaya itmiş ve izlerini kaybettirerek başka bir yerde hür bir insan olarak yaşamlarını sürdürmeyi düşündürmüş olabilir (Bathish, 2019:24; Parlatır, 1983: 822). Kaçak köle uygulaması Osmanlı hukukunda belirli prosedürlere bağlanmıştır. Sahiplerinden kaçan köleler için *abd-i abık* terimi kullanılmakta olup bu ifade Arapça "kaçmak" anlamına gelen ebk kökünden türetilmiştir ve şer'i belgelerde sıklıkla geçmektedir (Sak, 1989: 193; Erkek, 2017:72). Bu köleler yakalandıklarında beyt'l-mal eminlerine teslim edilir ve onları yakalayan kişi "yaveci" olarak adlandırılırdı (Sak, 1987:51). Ardından köle kadı huzuruna çıkarılarak sorguya alınır; kaçış nedeni, önceki efendisi ve ait olduğu yer hakkında bilgi vermesi istenirdi. Sahibi bulunana kadar yaveciye teslim edilen kölenin nafakası kadı tarafından belirlenir, sahibi ortaya çıkmazsa köle satılarak geliri beyt'l-male kaydedilirdi (Sak, 1989:194).

Konya bölgesine ait şer'iyye Sicillerinde yapılan taramalar sonucunda köy hayatına dair kayıtlarda 82 köleye rastlanmış, bunlardan 36'sı kaçak köle olarak kaydedilmiştir. Bu kölelerin köyde yaşayan insanlara ait olduğu tespit edilmiştir. Kölelerden bazıları yaveci denilen görevliler tarafından bulunurken bazıları ise köylülerin kendi çabası ve tespiti sonucu ortaya çıkmıştır. Konya mahkemesinde görülen davalarda bazı köylülerin şehri olduğu için davalar Konya'da olmakla beraber bazı köylülerin başka bir bölgeden gelip kölelerini Konya bölgesinde buldukları da tespit edilmiştir. Bozok Sancağı'nın Süleymanlı kazasına bağlı Derzil köyünden Osman b. Bali, Konya Mirab Emin es-Seyyid Piri elebi ibn es-Seyyid Mustafa Bey'i dava ederek elindeki kölenin kendisine ait olduğunu ve 14 ay önce kaçtığını söyler. Davalı Mirab Emin Piri elebi ise kaçak köle olarak yakaladığını ve sahibinin Osman olduğunu bilmediğini ifade eder. Mahkeme, Osman'ın beyanı doğrultusunda köleyi sahibine iade eder (KşS 17/119-3). Başka rnekte Anadolu vilayeti, Yenişehir kazası, Megir köyünden Mehmed Beşe ibn Hüseyin, Konya'ya gelerek el Hac şaban b. Veli'yi dava ederek kendisine ait olan ve iki sene önce kaçan klesinin şaban'ın elinde olduğunu beyan eder. şaban cevabında elinde bulunan köleyi üç sene önce satın aldığını ve Mehmed'e ait olduğunu bilmediğini belirtir. Mahkeme Mehmed'den iddiasını ispat etmesini ister fakat Mehmed iddiasını ispatlayamayınca mahkeme kölenin şaban'ın mülkiyetinde kalmasına hükmeder (KşS 17/126-4). Bu vaka, Osmanlı kırsalında kölelerin el değiştirmesinin hukuki bir tartışma konusu olabileceğini ve hak iddiasının yalnızca beyana değil, delile dayalı olması gerektiğini gösterir. Aynı zamanda bu örnek, köle ticaretinin dolaşımdaki kişiler üzerinden sürdüğüne işaret eder.

Osmanlı Kırsalında Köle Emeginin Kullanımı

Osmanlı kırsal yaşamının büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik düzen içinde şekillendiği düşünülürse kölelerin iş gücü olarak istihdamı sadece şehirli seçkinlerin değil, köy halkının da zaman zaman başvurduğu bir kaynak hâline gelmiştir. Tarım kesiminde üretici konumunda bulunan ve bu alana hâkimiyet kuran başlıca toplumsal grup köylülerdi (Türkmenoğlu, 2021:745-746). Bu durum kölelerin kırsalda istihdam edilmesini emek açısından değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Köylülerin tarımsal üretimde başat rol oynaması, onların emek yükünü artıran bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Diğer yandan, Osmanlı topraklarında, özellikle Anadolu'da toprağın bol emeğin ise kıt olduğu koşullar emek gücüne olan ihtiyacı daha da artırmıştır (İslamoğlu, 2010:64). Kölelerin kırsalda hangi amaçla kullanıldığı şer'iyye sicillerine yansıyan dava kayıtlarından dolayı biçimde de olsa anlaşılabilir. Bu kayıtlardan birkaç örnek vermek gerekirse; Konya'nın Hatunsaray nahiyesi'ne tabi Gilisra köyünden Hatib Efendi ibn Derviş Efendi mahkemeye gelerek ölen kölesinin kaza sonucu öldüğünü ve kimsenin dahli olmadığını kayda geçirmek için olay örgüsünü şu şekilde anlatmıştır. Kölesi Arap Ali'nin gece damda yattığını ve gecenin ilerleyen vakitlerinde ekine gitmek için kalktığında başında bulunan tufengın kaza ile ateş alıp kölesinin bedenine isabet etmesi sonucu öldüğünü ifade etmiştir (KŞS 44/166-2). Olayın anlatımı sırasında kölenin "ekine gitmek için kalkması", onun aktif olarak tarımsal üretimde çalıştığını göstermektedir. Ayrıca bu vaka köle emeğinin doğrudan zirai faaliyetlerde kullanıldığını gösteren somut bir örnektir. Başka bir örnekte kölenin yaptığı iş Alaiye sancağı, Akseki kazası'nda bulunan Elyad köyünden es-Seyyid Mehmed ibn es-Seyyid Ali b. es-Seyyid Celal'in kaçak kölesinin ardından Konya'ya gelmesi ve Konya'dan el-Hac Hüseyin Ağa ibn Mustafa'yı dava etmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Seyyid Mehmed b. Seyyid Ali "beş ay önce koyun sürerken kaçtığını" belirttiği kölesinin Konya'da el-Hac Hüseyin'in Ağa'nın elinde olduğunu iddia ederek dava açar (KŞS 51/229-1). Söz konusu açıklama, kölenin çobanlık yaptığına dair açık bir göstergedir. Bu durum, özellikle dağlık ya da yarı göçebe köylerde kölelerin hayvancılık faaliyetlerinde de istihdam edildiğini göstermektedir.

Kölelerin yaptığı işlerin çeşitliliğine dair birtakım davalara baktığımızda örneğin; Ankara sakinlerinden Ebubekir Beşe ibn Salih, Konya Kazası'na bağlı Araplar köyünden Ahmed bin İbrahim'i dava ederek seksen gün önce kaçan kölesi Yusuf'un onun elinde olduğunu ve onu harmanlarına hizmet için ücret ile tuttuğunu dile getiriyor. Ahmed ise cevabında; kaçak köle olduğunu bilmediğini, her sene yaptığı gibi ekin harmanlarında çalıştırmak üzere hizmet için ücret ile tuttuğunu belirtir (KŞS 11/144-4). Benzer başka bir kaçak köle davasında ise Mirab Emni Durak Ağa mahkemeye kaçak köle olarak yakalanan Yusuf'un kaydını yaptırmak için başvuruyor. Yusuf'un Sahra nahiyesinde dolanırken Sarı İsa adında bir kişinin onu kaçak köle zannı ile tuttuğunu ve kendisine teslim ettiğini bildirmiş, mahkemece sorguya tutulan Yusuf ise cevabında; Begbazarı kasabasında yaşayan Ahmed Beşe'nin kölesi olduğunu ve bir sene önce kaçtığını daha sonra ise Gaferyad kazasına bağlı İlisra köyünden Hasan Ağa'ya bir müddet hizmet ettiğini ve oradan da kaçtığını belirtmiştir (KŞS 12/174-3). Bu kayıtlar kölelerin kırsal iş gücü piyasasında geçici, düzensiz ama önemli bir rol oynadığını kanıtlamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde kölelerin başlıca kaynağının savaş esirleri ve ticaret yolları oluşturuyordu; bu duruma daha önce kısaca değinilmişti. Özellikle Rumeli bölgesinde gerçekleşen savaşlar önemli miktarda esir elde edilmesini sağlıyordu. Tüccarlar vasıtası ile köle olarak getirilen kişiler ise genellikle Karadeniz'in kuzey ve doğu kesimlerinden temin ediliyordu. Bunların dışında Afrika'nın çeşitli bölgelerinden getirilen köleler de mevcuttu ve bu kişiler

belgelerde “Arap” ve “siyah Arap” şeklinde tanımlanmaktadır. Tüccarlar aracılığıyla getirildikleri tahmin edilen bu kölelerin özellikle zenci olanların çoğunlukla Habeşistan ve Sudan’dan getirildikleri anlaşılmaktadır (Sak, 1989:16).

Elimizdeki sicil kayıtlarında, köylülere ait kölelerin isimleri, kimlikleri ve fiziki özellikleri tasvir edilirken kölelerin çoğunlukla Arap ve Rus kökenli oldukları görülmektedir. Bu durum Konya bölgesinde büyük ölçüde Afrika ve Rus kökenli kölelerin kullanıldığını göstermektedir. Söz konusu kölelerin 21’i Rus kökenli iken 17’si ise Arap kökenlidir. Diğer köleler arasında Gürcü, Macar, Acem, Kara Eflak taifesinden olanlar bulunmaktadır; ancak bunların her biri yalnızca bir örnekle temsil edilmektedir. Bu betimlemeler kölelerin benzerlerinden ayırt edilmesini sağlayan işaretlerdir. Bu betimlemelerde her türlü ayrıntıya yer verilmiş ve kölelerin kimliklerini belirlemek adına ayırıcı özellikleri dikkate alınmıştır (Akkaya, 2011:209).

Örneğin Konya Mirabı ve Avabık Zabiti olan Ahmed Ağa ibn el-Hac Hamdi yakaladığı bir köleyi kayıt altına aldırarak ve nafaka bağlatmak maksadıyla mahkemeye gittiğinde kölenin deftere “orta boylu, yüzü çizgili siyah Arab Ali” olarak kaydedildiği görülmektedir (KŞS 41/119-1). Bir başka kayıtta ise Durmuş adında bir şahsın  kaçak köleyi bulup defterdar Mahmud Ağa’ya teslim etmesiyle başlayan süreç anlatılmaktadır. Bu üç köle de kimliklerini belirleyici özellikleriyle birlikte kayıt altına alınmış ve nafakaya bağlanmıştır. Kölelerden biri uzun boylu, gök gözlü Rus asıllı Kaytaş isimli köle, ikincisi orta boylu, Rus kökenli köle, son köle ise küçük boylu ve yine Rus asıllı olarak betimlenmiştir. Kendilerine sorulduğunda sahiplerinin farklı kişiler olduğunu, fakat hepsinin aynı yer olan Larende kazasının Derbeyan köyünden olduklarını ifade etmişlerdir. Bu kayıtta yer alan ilginç bir detay,  kölenin de aynı köyden üç farklı kişiye ait olmaları ve üçünün de Rus kökenli olmasıdır. Bu durum bir köyde köle sayısının fazla olabildiğinin ve kölelerin birbirleriyle iletişim kurma, birbirlerini tanıma ve yeri geldiğinde beraber kağma planı yapabildiklerini göstermesi açısından önemlidir (KŞS 12/174-3).

Bir başka kaçak köle davasında yine birden fazla köle ile karşılaşılmakta, fakat bu defa kölelerin sadece bir kişiye ait olması dikkati çekmektedir. Turgud kazası’na bağlı Kuzvıran köyünden Nazlı binti Satılmış isimli bir kadın mahkemeye başvurarak mütesellim Mahmud Ağa’nın elinde bulunan Dilaver ve Siyavuş isimli kölelerin kendisine ait olduğunu ifade ediyor. Bunun zerine vekil olarak mahkemeye gelen Mehmed Efendi cevap olarak Mahmud Ağa’nın hizmet amacıyla kazaya gittiğinde bu kişileri görüp kaçak köle zannı ile tuttuğunu belirtiyor. Nazlı hanım şahitler aracılığıyla kölelerin kendisine ait olduğunu ispat ederek kölelerini tekrar elde etme hakkını kazanıyor (KŞS 17/38-4).

Klelerle ilgili olarak kayıtlara geçen diğer hususlar arasında darp ve küfür olaylarına karışmaları, hırsızlık vakaları ile kölelerin satış veya azat işlemleri yer almaktadır. Örneğin Konya Kalesi askerlerinden Ebubekir b. Mustafa, Hatunsaray nahiyesi’ne bağlı Bayat köyünden Receb Beşe’nin kölesi Yusuf’u mahkemeye şikâyet ederek,  gün önce köyde harmanlarını toplarken Yusuf’un kendisine mni olduğunu ve küfür ettiğini dile getirmiştir. Yusuf ise bu iddiayı kabul ederek suçunu itiraf etmiştir (KŞS 17/77-2).

Benzer şekilde İnsuyu kazasına bağlı Geviz köyünden Musa b. İbrahim, aynı köyden Abdurrahman bin Abdulgaffar Beğ ve el-Hac İsmail bin Ramazan’ı dava ederek beş gün önce Abdurrahman ve el-Hac İsmail’in kölesi İvaz bin Abdullah’ın kendisine ait suyu izinsiz aldığını

ve Abdurrahman'ın kendisini bel ile darb ettiğini, kölesi İvaz'ın ise bıçakla belini yaraladığını belirtmiştir. Musa ayrıca İsmail'in sürekli kölesini göndererek eziyet ettirdiğine de dikkat çekmiştir. Dava sonucunda Musa'nın bu iddiaları şahitler aracılığıyla doğrulanmıştır (KŞS 44/13-1).

Bir başka hırsızlık davasında ise Türbe Celaliye Mahallesi'ne bağlı Zincirlikuyu Mahallesi'nden Seyyid Hacı Çelebi ibn es-Seyyid Ramazan, Sahra nahiyesi'ne bağlı Zengan köyünden Mustafa b. Murtaza ve İvaz b. Mehmed'in kölesi Şahin b. Abdullah'ı dava ederek bahsedilen kişilerin İsmil köyünde ve Kara Mehmed damında bulunan buğdayını çaldıklarını dile getirmiştir (KŞS 16/97-3). Bu tür suç davaları kölelerin kendi şahsi kararları neticesinde suç işleyebileceklerinin yanı sıra bazı durumlarda da sahiplerinin çıkarları doğrultusunda suç işlemeye zorlandıklarını göstermektedir.

Kayıtlarda geçen kölelerin büyük çoğunluğu erkek olmakla birlikte, sayıca az da olsa kadın kölelere yani cariyelere de rastlanmaktadır. Köy yaşamının gerektirdiği ağır tarım ve hayvancılık işleri, belli bir güç gerektirdiği için erkek kölelerin tercih edilmesini doğal kılarken, cariyeler ise daha çok ev işlerinde istihdam edilmekteydi. Tespit edilen kadın köle sayısı sadece altıdır. Bu kadın kölelerin isimleri, satış kaydı, azat, darp ya da hırsızlık vakası gibi davalarda yer almaktadır.

Kaçak köle olarak yakalanan Kenan isimli bir erkek köle, Şahbaz adlı bir cariyeye ve onların yanlarında bulunan 6 yaşındaki Yusuf isimli çocuk Konya'da yakalanmış ve sorguya alınmıştır. Olayın ilginç olan detayı her iki kölenin de aynı köyden olmasına karşılık farklı sahiplere ait olmalarıdır. Kenan, Mustafa Çelebi adlı kişinin, Şahbaz ise Ahmed Çelebi adlı kişinin kölesi olduğunu ifade etmiştir. Sahiplerinin aynı unvana sahip olması (çelebi), aralarında akrabalık olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca bu kölelerin evlenmiş olmaları, sahiplerinin iznini aldıklarını ve köy yaşamında üretim ve nüfus artışı hedefiyle köle evliliklerine izin verildiğini göstermektedir (KŞS 33/229-1).

Bir başka dikkat çekici dava örneğinde ise Hatunsaray nahiyesi'ne bağlı bir köyde Mehmed Beşe ibn-i Nebi, Pirli ibn-i Ahmed'i mahkemeye şikâyet ederek, on gün önce çeşme başında cariyesi Gülistan'ı yumruk ile darp ettiğini ayrıca dört gün önce de kızının beşiğe dikili olan akçelerinin çalındığını ve bu olaydan Pirli'yi sorumlu tuttuğunu belirtmiştir. Pirli suçlamaları reddetse de şahitler dayaağı gördüklerini ifade ederek iddiaları doğrulamıştır. Pirli'nin uyguladığı şiddetin cariyeye mi yoksa sahibine mi yönelik olduğu bilinmemekle birlikte genel olarak köylerde kölelerin bazen sahipleri adına suç işledikleri, bazen de sahiplerine yönelik şiddetin onların kölelerine yöneltildiği (KŞS 19/127-2 3).

Osmanlı Devleti'nde kullanılan lakap ve ünvanlar kişilerin toplum statüleri, meslekleri ve yer aldıkları sosyal sınıfları hakkında bilgi vermektedir. Örneğin ağa, bey, beşe, çavuş, sipah, emir gibi lakap ve ünvanlar ehl-i örf mensuplarını temsil ederken efendi, halife, şeyh, molla gibi lakap ve ünvanlar ise kişinin ilmiye zümresinden olduğu belirtmektedir (Yörük, 2011:291). Bu bağlamda "beşe" ünvanı genellikle yeniçeriler için kullanılsa da konuyla ilgili bir araştırma bu ünvanın sadece yeniçerilere ait olmadığını, zamanla merkezî otoriteyle bağı kalmayan yerel bir ünvana dönüştüğünü ortaya koymuştur (Açık, 2016:52). Araştırma kapsamında köle sahibi köylülerin de çeşitli ünvan ve lakaplara sahip oldukları görülmektedir. Beşe, beğ, çavuş, çelebi gibi ünvan ve lakaplar bu duruma örnektir. Söz konusu ünvanlar, bu kişilerin köylerdeki diğer insanlara kıyasla daha yüksek bir ekonomik seviyede olduğunu göstermekte ve köle sahibi

olmanın belirli bir mali güce bağlı olduğu tezini teyit etmektedir. Bununla birlikte, yalnızca yüksek gelirli kesimin değil, daha mütevazı geçim kaynaklarına sahip köylülerin de zaman zaman köle edinebildiklerini ya da faydalandıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, köleliğin kırsal toplumsal yapının çeşitli katmanlarında farklı oranlarda da varlık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Tarihi çok eskilere dayanan kölelik, dünya medeniyetlerinde yerini alırken Osmanlı Devleti'nde de kendine yer bulmuş ve son dönemlerine kadar ondan yararlanılmıştır. Köle kullanımı toplumun her kesiminde yaygın olarak görülse de belli bir sermaye gerektirdiği için daha çok maddi durumu iyi olan insanlarda görülmüştür. Bu çalışmanın amacı ekonomik bakımdan düşük gelir grubuna mensup köy halkının köle sahibi olup olmadığını ve bu kölelerden ne ölçüde istifade ettiklerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Konya bölgesine ait mahkeme kayıtları niteliğindeki şer'iyye sicillerinden yararlanılmış; toplam 43 defter incelenmiş ve bu defterlerin yalnızca 32'sinde köy ve köle ilişkisine dair bilgilere ulaşılmıştır. İncelenen defterlerde köleler farklı dava konuları vesilesiyle mahkeme kayıtlarına geçmiş; bunlar arasında en sık rastlananlar ise kaçak köle davaları olmuştur. Yapılan incelemeler sonucu sahibi köylü olan toplam 82 köle tespit edilmiştir. Bu kölelerin 36'sı kaçak köle olarak kayıtlara geçmiştir. Diğer dava konuları arasında hırsızlık, darp ve küfür, azat etme, köle satış işlemleri yer almaktadır. Bu davalar yalnızca kölelerin tespiti açısından değil, aynı zamanda onların hangi alanlarda kullanıldığını, toplumsal kimliklerini ve köy yaşamındaki rollerini ortaya koyması bakımından da önem arz etmektedir. Bu minvalde baktığımızda köy yaşamında kölelerin köylülerin geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılıkta kullanıldığını görmekteyiz. Verilen ifadelerde geçen ekine gittiği, harmana gittiği, koyunlara çobanlık yaptığı vb. sözler bu durumu ispat etmektedir. Belli bir fiziksel güç gerektiren bu işlerde genellikle erkek köleler, ev içi hizmetlerde ise kadın köleler yani cariyeler istihdam edilmiştir. Kölelerin çoğunluğunu erkek köleler oluştururken, cariyeye sayısı oldukça az olup yalnızca 6 olarak tespit edilmiştir.

Davalarda dikkat çeken bir diğer husus ise kölelerin darp, küfür ve hırsızlık gibi olaylara karışmalarıdır. Bu durum kölelerin bu eylemleri kendi iradeleriyle mi gerçekleştirdikleri, yoksa sahiplerinin kişisel çıkarları, kin, nefret ya da intikam duygularıyla mı bu tür işlere yönlendirdikleri sorusunu gündeme getirmektedir. Bu tür davalarda verilen ifadelere baktığımızda Musa b. İbrahim adlı bir köylünün yine aynı köyden İsmail b. Ramazan'ı şikâyet ederken, sürekli kölesini eziyet etmek için gönderdiğini ifade etmesi köylülerin zaman zaman kölelerini şahsi işlerinde de kullandığını göstermektedir. Kölelerin bu tür işler için tek başlarına gönderilmelerinin yanı sıra, bazı durumlarda köle sahiplerinin bizzat kendilerinin de bu işlere gitmeleri, ancak bu esnada kölelerini yanlarında götürerek onlardan yardımcı olarak faydalandıkları da görülmektedir. Ekine zarar verme, buğday çalma, tarlanın suyunu alma, ev ve ziynet eşyası çalma gibi işlerde kölelerin kullanıldığını görüyoruz. Başka bir dava da ise Arap Ali adında bir köleden şikâyet eden Fatıma binti Mahmud ile kocası Süleyman b. Abdullah bu kölenin gece evlerine geldiğini dile getirmiş ve kölenin hâlinin köylülerden sorulmasını talep etmişlerdir. Köylüler ise kölenin sürekli olarak insanların evlerine gece girdiğini ve kendisinin fesat olduğunu dile getirmişlerdir. Bu dava da bize kölelerin bazı suçlara karışırken sahiplerinin haberi olmadan bireysel hareket ettiğini göstermektedir.

Köleler kayıt altına alınırken onların belirleyici özellikleri dikkate alınır ve her detay kaydedilirdi. Yüzlerindeki çizgilerden vücutlarındaki yara izlerine kadar her şey en ince detayına kadar belirtilirdi. Belirtilen bir detay da onların hangi memlekete ait olduklarıydı. Bulduğumuz kölelerin menşesine baktığımız zaman Rus ve Arap kökenli kölelerin yoğunlukta olduklarını görmekteyiz. Rus kölelerin sayısı 21 iken Arap kölelerin sayısı ise 17'dir. Diğer ülkelere ait köleler ise bir adet şeklinde az sayıya sahiplerdir. Bunlara Gürcü, Acemi, Kara Eflak taifesinden olan köleler örnek verilebilir. Kölelerin olduğu kadar sahiplerinin de kimlikleri önem arz etmektedir. Özellikle isminin başında bazı ünvan ve lakaplara sahip kişiler toplumda belli bir statüyü ve mevkiyi temsil ettiği için önemlidir. Araştırmamızda bulunan lakaplar ve ünvanlar beşe, çavuş, beğ, ağa, çebebi gibi ünvanlardır. Bunlar bu kişilerin toplum içinde hem statü açısından hem de maddi açıdan diğer insanlara göre üstün olduğunu gösterirken, köle sahibi olmak için belli bir sermaye gerektiği tezini de doğrulamaktadır. Fakat bu lakap ve ünvanlara sahip olmayan sıradan köylülerin de varlığı değerlendirildiğinde köle kullanımının yalnızca belirli bir sosyal gruplarla sınırlı olmadığı ve köy yaşamında da yer aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bazı kayıtlarda aynı köyde birden fazla kölenin tespit edilmesi, bazı örnekte ise bir kişiye ait birden fazla kölenin bulunması bu durumu doğrulamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul iznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Konya Şer'iyye Sicilleri: 1, 2, 5, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 22, 32, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 55

Araştırma ve Çalışmalar

- Açık, Turan. (2016). "Beşe Ünvanı Hakkında" *Tarih Dergisi*, S.62, s.37-64
- Akkaya, Mustafa. (2011). "XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar'da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 14, S. 14(25), s. 204-217
- Aydın, Mehmet Akif & Hamidullah M. (2002). "Köle", *DİA*, C.XXVI, Ankara s. 237-246
- Bagatur, Sibel. (2011). *Osmanlı'da Kölelik*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale

- Bathish, Mohamad. (2019). 6 Numaralı (H.996-999) Halep Şer'iyeye Sicilinin (sayfa 281-362) Tercüme ve Değerlendirilmesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis
- Demir, Alpaslan. (2020). *Osmanlı'da Yaşamak*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul
- Dinç, Güven & elik C. (2012). "Kıbrıs'ta Kölelik (1800-1878), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.23, s.185-196
- Engin, Nihat. (2002). "Osmanlılarda kölelik", *DİA*, C. Ankara
- Erkek, Mehmet Salih. (2017). "Eski Yakındoğu'dan Osmanlı'ya Kaçak Köleliğin Tarih Yazımı ve Üsküdar'da Kaçak Köleler (1523-1529), *International Periodical for Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/19 p.61-90
- İslamoğlu, Huricihan. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Karataş, Ali İhsan. (2007). "Bursa Şer'iyeye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Köleliğe Bir Bakış", *İstem*, Yıl:5, S.9, s. 135-162
- Özsoy, Ruziye. (2010). XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Köle Ticareti Esirciler ve Zenci Köleler, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri
- Parlatır, İsmail. (1983). "Türk Sosyal Hayatında Kölelik", *Belleten*, C.XLVII., S.187, Ankara, s.805-829.
- Sak, İzzet. (1987). 16. Ve 17.Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Sak, İzzet. (1989). "Konya'da Köleler (16.yüzyıl sonu-17.yüzyıl başı)", *Osmanlı Araştırmaları IX*, C.9, S.9, İstanbul, s.159-197.
- Sak, İzzet. (1992). *Şer'iyeye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya
- Tanıdı, Duygu. (2013). "1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri'ne Göre Rusçuk'ta Köleler ve Cariyeler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.34, 219, s.220-235
- Taşbaş, Erdal. (2018). "Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da Köle Ticaretini Engelleme alışmaları" *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13/2, s. 119-157
- Tezcan, Betül. (2014). XVI-XVII. Yüzyıl Şer'iyeye Sicillerine Göre Konya'da Kadın, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Türkmenoğlu, Mehmet Ali. (2021). "Osmanlı Taşrasında Zirai retim: Osmanlı Sipahisi ve Kyls", *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.2, s.725-750
- Yrk, Saim. (2011). "Çelebi nvanı Hakkında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S. 18, s.290-29